

Sametingets deltagande vid FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheters granskning av Sverige i Genève 21-22 mars 2024

Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), 75th session

Sametingets representant

Styrelseledamot, Marie Persson Njajta

Sametinget har deltagit vid FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheters granskning av Sverige vid 75:e sessionen i Genève 21-22 mars 2024. Sametinget deltog fysiskt under granskningen och hade ett briefande möte med ESK-kommittén dagen innan granskningen. Under granskningen fick Sverige flera skarpa frågor från FN, särskilt vad gäller markfrågor, exploateringar, språk och repatrieringar.

Inför granskningen hade Sametinget sänt in en rapport med lägesuppdatering sedan förra granskningen. Rapporten innehåller en bredd av frågor gällande samers ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Inför granskningen hade Sametinget ett förmöte med kommittén och informerade då framför allt om de ökande markexploateringarna i Sápmi, den s.k. gröna omställningen, EU-förordningen Critical Raw Materials Act (CRMA), samisk markanvändning, den ökande rasismen, rovdjursproblematiken, klimatförändringarna, hälsa och våld mot samiska kvinnor. Rapporten som innehåller flera perspektiv lyfter även språk, repatrieringar, konsultationsordningen, sanningskommissionen, bristen på statistik m.m. Sametinget har tyvärr inte många framsteg att rapportera om från Sveriges sida, utan har uppmärksammat kommittén om att deras tidigare rekommendationer till Sverige inte är åtgärdade och fortsatt aktuella.

Under veckan passade Sametinget även på att ha möte med personal från FN:s specialrapportör för urfolks rättigheter, FN:s specialrapportör för mänskliga rättigheter och miljö, samt Expertmekanismen för urfolks rättigheter (EMRIP). Sametinget har även haft möten med människorättsorganisationer från civilsamhället och Institutet för mänskliga rättigheter. FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter är en tung

kommitté som bevakar Sverige inom ett brett område. FN-kommittén uppskattade Sametingets deltagande på plats som representant för det samiska folket.

Sveriges delegation bestod av tjänstemän och leddes av delegationsledare Niclas Jacobson. Sametinget noterade att Sveriges regering valt att inte prioritera att sända någon politisk representation till FN-granskningen. Klimat- och näringslivsdepartementet deltog inte.

Nedan följer reflektioner från granskningsdagarna. Det var mycket fokus på samiska frågor under första dagen av granskningen. Sverige fick flera frågor kring urfolk varav de flesta berörde markexploateringar, markerna och den gröna omställningen. De fick även frågor om FPIC och konsultation, om dialog mellan Sametinget och regeringen, om konsultationsordningen, nordisk samekonvention, renmarkskommittén, sanningskommissionen, rasism, diskriminering m.m.

Ett provocerande inslag var när Sverige skulle svara angående markexploaterings påverkan på samers kultur och livsföringar, och i svaret valde att fokusera på arealjämförelser. Sverige jämförde den totala arealen för Sveriges yta med ytan som renskötselrätten berör och påpekade att det även finns många andra 'intressen'. Här ställer alltså Sverige medborgares rättigheter mot intressen från bolag. Därefter nämndes dagens antal gruvor (som hur få de är) och hur 'liten' yta som gruvorna upptar av totala Sveriges yta. Här trampade staten rejält snett vad gäller påverkan från markexploateringar och samers urfolksrättigheter. Den här inställningen från staten förminskar all samisk markanvändning och även det samiska folket. Statsrepresentanten nämnde inget om EU-förordningen Critical Raw Materials Act (CRMA) och Sveriges planer på att utöka mängden gruvor och markexploateringar. Sverige är mycket väl medveten om att markexploateringarna till största delen sker i Sápmi.

Man kan fråga sig vad arealen har med rättigheterna och Sveriges förpliktelser mot det samiska folket och enskilda samer att göra. Problemet om markexploateringarnas påverkan på all samisk markanvändning och samisk kultur, inklusive renskötseln och alla samiska livsföringar, försöker Sverige vifta bort med argument man kan förvänta sig från en gruvlobbyist. Med den retoriken späder Sverige på den förskjutna samhällsdebatten som bygger okunskap och fördomar om samer, samers rättigheter och kultur. Flera ur civilsamhället briefade FN-kommittén om den ökande rasismen och det förskjutna tonläget i samhällsdebatten. Detta bör Sverige ta på djupt allvar och göra allt för att motarbeta.

FN-kommittén ställde många frågor kring markexploateringar och fick svar från Sverige där de enbart läste upp lagar. Sverige menade att vid beslutsprocesser gällande gruvnäringen så behöver samebyar och Sametinget höras före och i processerna. Sverige menade även att det går att överklaga markexploateringsprocesserna. Detta står i rejäl kontrast till verkligheten. Samebyarna har mycket svårt att påverka i dessa processer, och samer utanför samebyarna som berörs av markexploateringar har ofta ingen möjlighet alls att göra sin röst hörd i markexploateringsprocesser.

Kommittén var väldigt oroad över markexploateringarna och den s.k. gröna omställningen. Sverige fick frågan om FPIC har uppnåtts i fall som gäller exploateringar. Kommittén sa även att de har fall de kan nämna men att staten säkert kände till dessa. Individuella fall ville Sverige inte kommentera. FN-kommittén betonade även bolags skyldigheter att leva upp till

mänskliga rättigheter. Kommittén påpekade att bolag, även statliga bolag, ska bete sig ansvarsfullt både på nationell och internationell nivå.

Sverige lyfte fram konsultationsordningen och att den är väldigt viktig. Om konsultationsordningen är så viktig då bör staten se till att stärka upp Sametinget och det samiska samhället, som är avgörande för implementeringen, med resurser för att kunna delta i meningsfulla konsultationer. Under 2024 börjar konsultationsordningen även gälla kommuner och regioner.

FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter är en tung kommitté som bevakar Sverige inom ett brett område. Att flera ledamöter från kommittén ställde frågor om markexploateringar tyder på FN:s oro. Sametinget konstaterar att Sverige inte har några bra svar på dessa frågor. Det som inte heller bemöts direkt av Sverige under dessa dagar är den ökande rasismen i samhället. Hur tänker Sverige jobba med det?

Den andra granskningsdagen berördes hälsofrågan och diskriminering i skolan mer allmänt. Det som engagerade kommittén denna dag vad gäller samiska frågor var framför allt språksituationen, Urfolksspråkdekaden IDIL, bristen på samiskalärare, språkrevitalisering samt repatriering av samiska kvarlevor och föremål. Språkfrågan och repatriering tryckte kommittén hårt på och ställde skarpa frågor till Sverige. Däremot fick de inte några bra svar. Kommittéutfrågaren fick upprepa sina frågor, t.ex: Hur har Sverige tänkt "empower the Sami Parliament". Kommittén fick även påminna om att de angående repatrieringar frågade om samiska kvarlevor och föremål men enbart fick svar om internationella repatrieringar – inte samiska.

Granskningsdagarna var intensiva dagar där Sametinget nyttjade tiden. Dagen innan granskningen hade Sametinget ett briefande möte med FN-kommittén. Annan tid hade Sametinget möten med personal från andra FN-organ samt civilsamhällesorganisationer och Institutet för mänskliga rättigheter.

Sametinget påtalade till Sveriges delegation sin besvikelse över arealjämförelsen som gjordes dag 1 vad gäller markexploateringar. Sametinget lyfte även hälsofrågor till delegationen samt informerade om och bjöd in till lanseringen av rapporten "Våld mot samiska kvinnor" den 8 mars.

Rekommendationerna som kommit från FN-kommittén efter granskningen är skarpa. Sverige måste nu arbeta med de rekommendationer som FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter framfört i sin granskning. Vid uppföljande möten med departementet kommer Sametinget betona vikten av att staten har mekanismer för att arbeta med och övervaka genomförandet av rekommendationerna och den kritik som kommer från FN och andra MR-organ. Detta krävs även för sanningskommissionen.

I sina slutobservationer har kommittén gjort uttalanden som: "The Committee however regrets the lack of specific information on effective guarantees, both in law and practice, to ensure effective consultations of the Sámi people in the decision-making that affects them, as well as to ensure their free, prior, and informed consent (arts. 1 (2) and 2)". Kommittén är även oroad över att konventionsstaten ännu inte har vidtagit tillräckliga åtgärder för att ta

itu med eller mildra de potentiella negativa effekterna av stora projekt för förnybar energi och gruvdrift på det samiska folkets traditionella livsstil, inklusive effekter på renskötseln.

FN-kommitténs rekommendationer nämner bl.a:

- Säkerställa ett effektivt genomförande av konsultationsordningen.
- Garantera det samiska folkets rätt till fritt och förhandsinformerat samtycke (FPIC) i alla beslut som påverkar dem både i lag och i praktiken, med respekt för samiska traditioner och beslutsprocesser.
- Säkerställa ett meningsfullt och välinformerat deltagande av samhällen, inklusive samer, i antagandet av åtgärder inom ramen för klimathandlingsplanen, inbegripet projekt för grön omställning, och att dessa åtgärder inte påverkar människor i utsatta och missgynnade situationer negativt.
- Stödja det arbete som utförs av sanningskommissionen för det samiska folket och se till att den har tillgång till all nödvändig information och alla resurser för att genomföra sina utredningar grundligt, samtidigt som man garanterar att dess resultat och rekommendationer beaktas fullt ut och genomförs där så är lämpligt för att ta itu med historiska orättvisor och främja försoning.
- Anta omfattande åtgärder för att skydda det samiska folkets rättigheter mot de negativa effekterna av stora utvecklingsprojekt, bland annat genom miljökonsekvens- och människorättskonsekvensbeskrivningar i samråd med samerna, genom att säkerställa deras fria, på förhand inhämtade och informerade samtycke (FPIC) innan sådana projekt inleds, och inrätta mekanismer för att mildra och kompensera för eventuella negativa effekter på deras traditionella livsföringar och renskötseln.
- Säkerställa att statsägda företag följer de standarder som krävs för 'föredömligt uppförande', samtidigt som de genomför regelbunden övervakning och kräver offentlig rapportering.
- Aktivt delta i diskussioner om och förbinda sig till multilaterala avtal och förhandlingar, såsom *EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive* / EU:s direktiv om tillbörlig aktsamhet för företag i fråga om hållbarhet, samtidigt som man förespråkar bestämmelser som är förenliga med internationella människorättsnormer, inbegripet FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter.
- Stärka tjänster och stödsystem för psykisk hälsa genom att anslå tillräckliga resurser, stärka samhällsbaserat stöd, genomföra initiativ för att avstigmatisera psykiska hälsoproblem och genomföra riktade åtgärder för grupper som är oproportionerligt drabbade av psykiska hälsoproblem, såsom äldre män, ungdomar, kvinnor och missgynnade och marginaliserade befolkningsgrupper.
- Fortsätta att samarbeta med företrädare för samhällen och urbefolkningar, inklusive företrädare för det samiska folkets parlament, både utomlands och inom sitt eget territorium. Vidta åtgärder för återlämnande av kulturarvsföremål, inklusive föremål och mänskliga kvarlevor, till det samiska folket. Ge berörda befogenhet att förbereda sig för och ta emot repatrierade föremål.
- Vidta åtgärder för att identifiera och uppmuntra frivilligt återbördande av föremål som finns i privata samlingar och som är av kulturell betydelse för nationella minoriteter, samtidigt som dialogen mellan de berörda samhällena och de privata samlingsförvaltarna underlättas.
- Genomföra kampanjer för att öka allmänhetens medvetenhet om vikten av kulturell repatriering.